

Верховний
Суд

Способи захисту порушеного права Ефективність способів захисту порушеного права

Лариса Рогач,
секретар Великої Палати Верховного Суду

Який спосіб захисту є ефективним?

Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу на те, що право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам.

(Постанови Верховного Суду від 5 червня 2018 року у справі №338/180/17, від 11 вересня 2018 року у справі № 905/1926/16, від 30 січня 2019 року у справі №569/17272/15-ц, від 2 липня 2019 року у справі № 48/340, від 19 травня 2020 року у справі №916/1608/18).

Які умови застосування способу захисту права та інтересу?

Застосування будь-якого способу захисту цивільного права та інтересу має бути об'єктивно виправданим та обґрунтованим.

Це означає, що: застосування судом способу захисту, обраного позивачем, повинно реально відновлювати його наявне суб'єктивне право, яке порушене, оспорується або не визнається; обраний спосіб захисту повинен відповідати характеру правопорушення; застосування обраного способу захисту має відповідати цілям судочинства; застосування обраного способу захисту не повинно суперечити принципу верховенства права.

Коли заявлена вимога не може бути предметом судового розгляду?

Вимога позивача до уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на ліквідацію Банку та Фонду про визнання правочину позивача з третьою особою дійсним є фактично вимогою про встановлення юридичного факту у спорі з відповідачами щодо права на отримання гарантованого відшкодування, а тому не підлягає розгляду в порядку позовного провадження в судах (цивільному, господарському чи адміністративному).

Постанова Верховного Суду від 18 вересня 2019 року у справі №638/17850/17

Коли заявлена вимога не може бути предметом судового розгляду?

Позовна вимога про визнання протиправним та скасування рішення Комісії з питань визначення пов'язаних із банком осіб і перевірки операцій банків із такими особами Національного банку України у частині визнання позивачів пов'язаними з ПАТ «КБ «Приватбанк» особами за своєю суттю є не позовною вимогою, а підставою основної позовної вимоги, спрямованої на захист прав позивачів, яка відповідає їх дійсному прагненню.

Причиною звернення позивачів до суду є їхнє прагнення одержати від ПАТ «КБ «Приватбанк» грошові кошти. Це є основною вимогою у цьому спорі.

Постанова Верховного Суду від 15 червня 2020 року у справі №826/20221/16

Коли заявлена вимога не може бути предметом судового розгляду?

Протиправність дій відповідача в частині встановлення заборони на переміщення залізничного рухомого складу у спорі господарюючих суб'єктів про відшкодування шкоди є підставою позову.

Інше тлумачення ефективного способу захисту у спорі про визнання протиправними дій та стягнення збитків означало б, що вимоги про відшкодування шкоди (збитків) у межах приватноправових відносин не можуть бути самостійним способом захисту порушеного права і не можуть розглядатися без супутньої їм окремої вимоги про констатацію протиправності рішень (дій, бездіяльності) винної особи.

Постанова Верховного Суду від 11 січня 2022 року у справі №904/1448/20

Який ефективний спосіб захисту права власності на земельні ділянки, що належать до водного фонду ?

Як зайняття земельної ділянки водного фонду, так і наявність державної реєстрації права власності на таку ділянку за порушником з порушенням ЗК України та Водного кодексу України треба розглядати як не пов'язане з позбавленням володіння порушення права власності держави чи відповідної територіальної громади, а належним способом захисту прав власника є негативний позов (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 28 листопада 2018 року у справі № 504/2864/13-ц (провадження № 14-452 цс 18, пункт 71), від 12 червня 2019 року у справі № 487/10128/14-ц (провадження № 14-473 цс 18, пункт 81), від 11 вересня 2019 року у справі № 487/10132/14-ц (провадження № 14-364цс19, пункт 97), від 15 вересня 2020 року у справі №372/1684/14-ц (провадження № 14-740цс19, пункт 46) та інші).

Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі №359/3373/16-ц

Який ефективний спосіб захисту права власності на земельні ділянки лісогосподарського призначення, що вибули з володіння власника ?

В силу зовнішніх, об'єктивних, явних і видимих природних ознак таких земельних ділянок (якщо такі ознаки наявні) особа, проявивши розумну обачність, може і повинна знати про те, що земельна ділянка є лісовою земельною ділянкою. Це може свідчити про недобросовісність такої особи і впливати на вирішення спору, зокрема про витребування лісової земельної ділянки, але не може свідчити про неможливість володіння (законного чи незаконного) приватною особою такою земельною ділянкою.

Який ефективний спосіб захисту права власності на земельні ділянки лісогосподарського призначення, що вибули з володіння власника ?

Тому Велика Палата Верховного Суду підтверджує свій висновок про те, що вимога про витребування земельної ділянки лісогосподарського призначення з незаконного володіння (віндикаційний позов) в порядку статті 387 ЦК України є ефективним способом захисту права власності. Такий висновок випливає з постанови Великої Палати Верховного Суду від 30 травня 2018 року у справі № 368/1158/16-ц (провадження № 14-140цс18), на яку посилається Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, постанов Великої Палати Верховного Суду від 22 травня 2018 року у справі № 369/6892/15-ц (провадження № 14-96цс18), від 7 листопада 2018 року у справі № 488/5027/14-ц (провадження № 14-256цс18, розділ 1.5.4).

Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі №359/3373/16-ц

Як набути або відновити втрачене володіння нерухомим майном, яке посвідчується державною реєстрацією права власності ?

Якщо позивач прагне набути або відновити втрачене володіння нерухомим майном, яке посвідчується державною реєстрацією права власності (принцип реєстраційного підтвердження володіння, сформульований у постанові Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 року у справі № 653/1096/16-ц (провадження № 14-181цс18, пункти 43, 89) та багатьох інших), то застосовуються загальні способи захисту прав, визначені ЦК України.

Як набути або відновити втрачене володіння нерухомим майном, яке посвідчується державною реєстрацією права власності ?

При цьому належними є такі способи захисту прав, застосування яких призводить до набуття позивачем володіння нерухомим майном, наприклад віндикаційний позов (стаття 387 ЦК України); позов про примусове виконання обов'язку в натурі (пункт 5 частини другої статті 16 ЦК України), зокрема позов про витребування нерухомої речі у продавця, який відмовився передати річ (частина друга статті 665, частина перша статті 620 ЦК України); позов про повернення нерухомої речі, переданої на виконання недійсного правочину, тобто нікчемного або визнаного судом недійсним оспорюваного правочину (абзац другий частини першої статті 216, частина перша, пункт 1 частини третьої статті 1212, частина перша статті 1213 ЦК України); позов про повернення нерухомої речі, переданої на виконання неукладеного правочину, чи в інших випадках набуття нерухомого майна без достатньої правової підстави або на підставі, яка згодом відпала (частина перша статті 1212, частина перша статті 1213 ЦК України).

Зазначені способи захисту прав опосередковуються вимогами про витребування, повернення або стягнення нерухомого майна. Судове рішення про задоволення таких вимог є підставою для державної реєстрації права власності за позивачем, але за умови, що на час вчинення реєстраційної дії право власності зареєстроване за відповідачем, а не за іншою особою.

Як набути або відновити втрачене володіння нерухомим майном, яке посвідчується державною реєстрацією права власності ?

Відповідно до усталеної практики Великої Палати Верховного Суду якщо позивач вважає, що його право порушене тим, що право власності зареєстроване за відповідачем, то належним способом захисту є віндикаційний позов, оскільки його задоволення, тобто рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння, є підставою для внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Натомість вимоги про скасування рішень, записів про державну реєстрацію права власності на це майно за незаконним володільцем не є необхідним для ефективного відновлення його права (див., зокрема, пункт 100 постанови Великої Палати Верховного Суду від 7 листопада 2018 року у справі № 488/5027/14-ц (провадження № 14-256цс18)).

Як набути або відновити втрачене володіння нерухомим майном, яке посвідчується державною реєстрацією права власності ?

Задоволення віндикаційного позову є підставою для внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Водночас такий запис вноситься виключно в разі, якщо право власності на нерухоме майно зареєстроване саме за відповідачем, а не за іншою особою. Такі висновки сформульовані, зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 листопада 2018 року у справі №183/1617/16(провадження № 14-208цс18), у пункті 98 постанови Великої Палати Верховного Суду від 7 листопада 2018 року у справі № 488/5027/14-ц (провадження № 14-256цс18).

Отже, ефективність віндикаційного позову забезпечується саме наявністю державної реєстрації права власності за відповідачем, оскільки за відсутності такої реєстрації судові рішення про задоволення віндикаційного позову не є підставою для державної реєстрації права власності за позивачем.

Як набути або відновити втрачене володіння нерухомим майном, яке посвідчується державною реєстрацією права власності.

Тому позовна вимога про скасування державної реєстрації права власності відповідача суперечить позовній вимозі про витребування нерухомого майна. Виходячи з цього в задоволенні позовних вимог про скасування державної реєстрації права власності слід відмовити.

Велика Палата Верховного Суду також звертає увагу на те, що відповідно до пункту 1 частини першої статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» право власності підлягає державній реєстрації. Задоволення позовної вимоги про скасування державної реєстрації права власності суперечить зазначеній імперативній вимозі закону, оскільки виконання судового рішення призведе до прогалини в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно в частині належності права власності на спірне майно. Отже, замість скасування неналежного запису про державну реєстрацію до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно має бути внесений належний запис про державну реєстрацію права власності позивача. Такий запис, як зазначено вище, вноситься на підставі судового рішення про задоволення віндикаційного позову.

Постанова від 9 листопада 2021 року № 466/8649/16ц

Який спосіб захисту може застосувати орендар земельної ділянки у разі укладення у період дії його договору іншого договору оренди тієї ж земельної ділянки?

Внаслідок укладення оскарженого договору ФГ отримало право оренди земельної ділянки, що стало перешкодою для позивача у реалізації аналогічного права щодо тієї самої земельної ділянки (пункт 40 постанови).

ВП ВС погодилася з висновками судів про порушення права позивача на оренду земельної ділянки та наявність підстав для визнання оскарженого договору недійсним (пункт 41 постанови).

Постанова ВП ВС, 15.01.2020, справа N 587/2326/16-ц (провадження N 14-442цс19), Аналогічні висновки викладені, зокрема, у постановах ВП ВС: 20.03.2019, справа N 587/2110/16-ц (провадження No14-25цс19); 10.04.2019, справа N 587/2135/16-ц (провадження N 14-74цс19); 02.10.2019, справа No587/2331/16-ц (провадження N14-411цс19).

Який належний спосіб захисту у випадку відмови чи ухилення орендодавця від укладення додаткової угоди до договору оренди землі?

У випадку відмови чи ухилення орендодавця від укладення додаткової угоди до договору оренди землі оренду землі», належним способом захисту порушеного права є визнання укладеною додаткової угоди із викладенням її змісту (пункт 67 постанови), а не визнання договорів оренди поновленими.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020, справа N908/299/18 (провадження N12-136гс19),

Близькі за змістом висновки у постанові Великої Палати Верховного Суду від 29.09.2020, справа N 378/596/16-ц (провадження N 14-545цс19),

Який належний спосіб захисту у разі порушення переважного права орендаря укладенням орендодавцем під час дії договору оренди землі договору з іншим орендарем

Якщо первинний орендар має право на укладення договору оренди (додаткової угоди до неї), то наявні два різні порушення прав первинного орендаря: з боку орендодавця (який відмовляється укласти додаткову угоду до договору оренди) та з боку наступного орендаря (який незаконно заволодів майном – правом оренди – шляхом реєстрації цього права). Тому належним способом захисту прав первинного орендаря відповідають дві позовні вимоги – про спонукання до укладення додаткової угоди (тобто про визнання такої угоди укладеною) та про визнання відсутнім права оренди наступного орендаря. На належність такого способу захисту, як визнання відсутнім права, вже вказувала Велика Палата Верховного Суду (постанова від 19 січня 2021 року у справі № 916/1415/19, пункти 6.12, 6.14). Судове рішення про визнання відсутнім права відповідно до пункту 9 частини першої статті 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» є підставою для державної реєстрації припинення права оренди.

Постанова Верховного Суду від 25 січня 2022 року у справі № 143/591/20

—
Верховний
Суд

Дякую за увагу!